

FETELE EUROPEI

Val d'Aosta — o multitudine de resurse

ANNA MARIA TRAVERSA

Un șir de imaculate piscuri montane — printre cele mai înalte din Alpi — formate prin mișcări orogenetice pe verticală, o vale centrală aproape plată și în jurul ei alte văi: aceasta este Val d'Aosta, o regiune intramontană alpină în nord-vestul Italiei, la granița cu Franța și Elveția. Cu 30 de milioane de ani în urmă, în era cuaternară, clima s-a răcit în așa măsură încît s-au format ghețari gigantici. Aceștia au pornit în jos, dinspre munte, prin văile laterale, și s-au unit într-un unic larg fluviu, o masă de gheață alunecînd către Piemont. Acești ghețari, înalți de peste 1000 de metri, s-au dispus în formă de U, largi și plați la poale, dar cu creste din ce în ce mai abrupte pe laturi, atît în văile centrale, cît și în cele marginale. În urma procesului treptat de încălzire a climei, o cantitate enormă de nisip, pietricele și bolovani a fost purtată și abandonată la gura singurului rîu, Dora Baltea, care șerpuiește prin valea în formă de S, de la izvorul aflat la poalele Mont Blanc-ului, pînă la Pont-St.Martin, la extremitatea Piemontului. În prezent, stațiuni vestite în lumea întreagă au răsărit de-a lungul acestei văi morenice (St.-Vincent, Chatillon, Saint-Pierre, Morgex, Pré-Saint-Didier, La Salle).

Cîmpia. Cîmpia este o panglică centrală de pămînt scăldat în soare, întreruptă ici-colo de strîmtori contorsionate. E diferită de munții dimprejur în multe privințe: climat, peisaj, habitat și resurse economice. Ea este divizată în trei zone importante, începînd cu poalele Mont Blancului: valea înaltă, cea mijlocie și cea joasă. Clima e aici mai blîndă deoarece zăpada și înghețul durează mai puțin de patru luni pe an. Aceste condiții sînt favorabile multor culturi, în bazinele aluvionare și pe pantele blînde: cereale, viță de vie, pomi fructiferi și legume. Merele cultivate în valea înaltă, de exemplu, sînt renumite, iar vinurile din unele localități (precum Morgex, Aymavilles, Saint-Pierre, Chambave, Donnas) sînt apreciate de cei mai exigenți degustători.

Cîmpia este sinonimă cu deschiderea, meșteșugul, comerțul și turismul de lux, pentru că e punctul de convergență al unor importante căi de transport: autostrada națională, care pe unele porțiuni urmează vechiul drum construit de romani, calea ferată, inaugurată în 1866, și șoseaua spre Aosta, dată în folosință în perioada 1967-1969. Confortul dat de

aceste legături facilitează contactul tot mai strâns, transportul rapid și interacțiunea economică eficientă - care, de altfel, au existat și înainte, dar acum sînt mult mai bine organizate și se desfășoară pe o scară mai largă, începînd cu secolul al XX-lea, cînd primele așezări industriale au apărut de-a lungul căii ferate. Cîmpia reprezintă doar 4% din suprafața Val d'Aostei, dar aici e cea mai mare densitate a populației, împrăștiată în peste 33 de comune.

Orașul Aosta. În centrul cîmpiei, în chiar inima văii, se află Aosta, cel mai mare oraș și capitală a regiunii, fosta Augusta Praetoria. Este reședința decizională și a serviciilor administrative (îndeosebi de la crearea Regiunii Autonome, în 1948), a instituțiilor bancare, a celor mai multe licee și așezăminte culturale. *Roma Alpilor*, cum se numea, a fost fondată în anul 25 î.Ch.; a fost construită după un plan geometric riguros, pe teritoriul unei tabere romane, iar numărul mare de monumente sau ruinele lor mai dau mărturie de grandoearea civilizației romane: Arcul lui Augustus, Poarta Praetoriană, teatrul, amfiteatrul, băile termale, forumul, meterezele și Turnul Pailleron. S-au păstrat edificii din perioade istorice succesive: turnuri medievale (Fromage, Lepreux, Bramafam, Seigneurs de la Porte Saint-Ours), vechile case burgheze, muzee (mai ales Muzeul de Arheologie) și cîteva dintre monumentele cele mai bogate, evocatoare ale creștinătății, Catedrala și Biserica Saint-Ours, cu ale lor colecții inestimabile.

Aosta este, de asemenea, un oraș industrial cu 40.000 de locuitori; el adăpostește aproximativ o treime din populația Val d'Aostei, în special după dezvoltarea industrială de excepție de la începutul secolului XX, care a antrenat valuri de imigranți, precum și dezvoltarea unor așezări urbane destul de armonioase care au înflorit în jurul vechii structuri romane. Puțin cîte puțin, a crescut interesul comercial, industria metalurgică a intrat în declin, lăsînd loc marilor afaceri. Aosta este bine deservită de toate tipurile de transport - există un aeroport internațional care în curînd va fi deschis și traficului comercial. Din vremuri îndepărtate, Aosta a fost o importantă intersecție, un veritabil nod rutier pe drumul către cele mai mari orașe ale Italiei, dar și înspre localități din străinătate. Deja de 30 de ani, orașul se află la convergența celor mai importante autostrăzi dinspre Mont Blanc cu tunelurile rutiere Gran San Bernardo, fiind un punct de legătură strategică vitală între centrul Europei și Mediterană. Sînt găzduite aici evenimente culturale remarcabile. Pe scurt, Aosta are tot ce-i trebuie pentru a face față competiției europene.

Munții. Munții - a doua caracteristică importantă a regiunii - se ridică deasupra cîmpiei, acoperind 96% din suprafața totală a regiunii.

Piscurile alpine abrupte înconjoară cîmpia, dînd o senzație de liniște peisajului punctat de 14 văi largi, mai mult sau mai puțin adînci, bazine verzi scăldate în soare. Multe rîuri își au izvorul în ghețarii imenși care au alimentat Dora Baltea dintr-un grup de văi laterale, atît de pe pantele dinspre nord cît și de pe cele dinspre sud-vest, mai expuse la soare (părțile *adret și envers*, cum le spun localnicii).

Vreo 41 de comune, destul de inegal populate, sînt risipite în munți; aici condițiile de muncă și de viață diferă foarte mult, depinzînd de structura teritoriului, de fermele și de existența așezărilor permanente, de facilitățile turismului, de sport și de dezvoltarea legăturilor rutiere. Zona montană este alcătuită din două părți: munții înalți, cu renumitele lor vîrfuri, cunoscute în întreaga lume (Mont Blanc, Monte Rosa, Monte Cervino, Gran Paradiso) și munții de altitudine mijlocie, cuprinsă între 600 și 1200 de metri.

Principalele etape ale evoluției istorice

Teritoriul Val d'Aostei a fost populat încă din neolitic, după retragerea ghețurilor. A fost din belșug binecuvîntat cu prețioase comori arheologice (cavouri, topoare, brățări, cuțite și cataramă, multe dintre acestea găsite în cantonul Valais din Elveția). Trecătorile montane Gran San Bernardo și Piccolo San Bernardo erau folosite încă din neolitic. Celții le-au străbătut cu mult timp în urmă pentru a se stabili în Val d'Aosta, alături de băștinașii liguri.

Există dovezi ale acestui amestec al primilor locuitori celto-liguri, *salassi*, în texte ale vechilor scriitori romani Strabo și Dio Cassius.

Pecetea romanilor. Trecătorile montane dintre Italia și Galia prezentau un deosebit interes pentru romanii care doreau să dețină controlul zonei. După ce i-au înfrînt pe *salassi*, romanii s-au stabilit definitiv în Val d'Aosta, în anul 25 î.Ch. Ei au pus bazele Augustei Praetoria, devenită popasul de noapte în drumul spre Roma, Milano, Strasbourg și Lyon, capitala, pe atunci, a Galiei. Au folosit trecătorile Gran San Bernardo și Piccolo San Bernardo care, astfel, au căpătat și o funcție militară și politică. Vestigiile romane sînt spectaculoase în Aosta, ca și la Pont-St.Martin (un pod roman perfect conservat), Donnas (un arc tăiat în piatră, de 20 de metri înălțime), Bard (înalte ziduri de susținere care încă mai dăinuie) și la Pondel (un pod cu apeduct la intrarea în Valea Cogne).

Regatul franco-burgund. După căderea Imperiului Roman, în secolul V, Val d'Aosta a avut de îndurat mai multe invazii ale barbarilor (ostrogoții, lombarzii, francii și burgunzii). Definitivarea destinului lingvistic și etnic al Val d'Aostei a fost pecetluită în anul 575, cînd lombarzii au cedat regiunea regatului de Burgundia, care corespundea mai mult sau mai puțin cu regiunile lingvistice franco-provensale. Era perioada în care structurile embrionare ale neo-latinei prindeau contur în Europa de Vest, odată cu declinul treptat al latinei, iar Val d'Aosta a început să stabilească o serie de contacte cu procesul cultural și lingvistic al elvețienilor vorbitori de franceză, dar și cu al celor din zona Savoia și Lyon. „Influența etnică, lingvistică, juridică, socială și religioasă a franco-burgunzilor a fost decisivă; ea a constituit baza grupului etnic alpin și a civilizației din Val d'Aosta” (Lin Colliard). Locuitorii văii au asimilat în consecință formele lingvistice mai apropiate de limba lor, franceza devenind limba văii și a locuitorilor acesteia.

Casa de Savoia. Destinul regiunii a intrat într-o altă fază importantă în anul 1000 cînd, după fărîmițarea Burgundiei în mici domenii feudale, Val d'Aosta a devenit un comitat stăpînit de Humbert-aux-Blanches-Mains, conte de Aosta, din dinastia

conților de Savoia. Timp de aproape nouă secole, Casa de Savoia va fi legată de istoria acestui mic teritoriu alpin. În 1191, contele Thomas I a acordat drepturi cetățenești sau diverse scutiri locuitorilor orașului Aosta, dar și altor comunități din regiune, pe baza unui pact bilateral numit Carta Drepturilor Cetățenești. Aceasta recunoștea și menținea libertățile din zonă și îi proteja pe locuitorii săi, care la rândul lor ofereau în schimb sprijin militar și financiar. La începutul secolului al XV-lea, s-au înregistrat tentative de uniformizare a condițiilor legale și administrative ale statelor de Savoia, dar locuitorii Val d'Aostei au refuzat să aplice *Statuta Sabaudiae* inițiată de ducele de Savoia, deoarece prevederile acestui act le restrîngeau privilegiile și jurisdicția.

Instituțiile din Val d'Aosta

S-ar putea afirma că originile formelor de guvernământ actuale ale Val d'Aostei își au rădăcinile în Evul Mediu. Exista în acel timp un excelent aparat administrativ și juridic care le permitea locuitorilor Val d'Aostei să-și rezolve diversele probleme ale vieții de zi cu zi. Instituțiile create sprijineau relațiile dintre guvernul savoiaard și administrația locală. Contele de Savoia avea un reprezentant în Aosta, Viconte (sau Bailli), de care depindeau toți ceilalți nobili și Adunarea celor Trei Stări. Aceasta a luat ființă în anul 1536, ca rezultat al voinței politice locale. Era un aparat format din 25 de membri, care combina puterea politică cu cea administrativă și cu cea judecătorească și care va funcționa ca un adevărat organ de guvernământ pînă în secolul al XVIII-lea, fiind singura instituție abilitată să ratifice edicte ale suveranității Ducatului d'Aosta, să desemneze oficiali în funcție în diferite sectoare și să colaboreze cu Secretariatul Stărilor. Justiția la cel mai înalt nivel era aplicată direct de Suveran cînd venea la Aosta pentru așa-numitele Audieri Generale, prilej cu care, în catedrală, se reînnoiau jurămintele de respectare și apărare a drepturilor cetățenești, garantate pentru prima oară în 1191. În secolul al XVI-lea (1536), Stările Generale s-au instituit în calitate de consiliu și au desemnat un aparat legislativ cu putere absolută, Consiliul Clericilor. O așa-numită „Curte a Înțelepților” răspundea în general de problemele privind justiția.

Legea în Val d'Aosta

În secolul al XVI-lea, Val d'Aostei și-a sistematizat legile - care erau pînă atunci transmise sub formă orală - în 4262 de articole. Acestea își trăgeau substanța din legile romane, din cele canonice și din cele franco-burgunde, ca și din vechile decizii ale strămoșilor. Acest codice, numit *Coutumier*, este echivalentul unui cod civil și penal. „Acest cod al Val d'Aostei demonstrează gradul de maturitate politică și civică pe care îl dobîndiseră locuitorii acestei regiuni” (Lin Colliard). Timp de mai multe secole, guvernul local i-a oferit Suveranului o sumă de bani sub forma unei donații, perioadă în care, conform Cartei Drepturilor Cetățenești, Casa de Savoia nu a mai putut să impună în mod arbitrar taxe locuitorilor Val d'Aostei. Această pretenție

a devenit împovărătoare și obligatorie pe măsură ce tendințele centralizatoare ale Ducatului de Savoia față de locuitorii văii au fost tot mai evidente.

Limba regiunii

Declinul lent și transformările pe care le suferea limba latină în vestul Europei, precum și folosirea frecventă a francezei de către nobili și cler în Ducatul d'Aosta, l-au determinat pe Ducele de Savoia să decreteze o ordonanță, în anul 1561, conform căreia documentele urmau să fie redactate în limba franceză. Acest principiu a fost reafirmat în anul 1578, pentru că locuitorii Val d'Aostei „sînt, prin obiceiuri, starea și diversitatea limbii, diferiți față de alții”. Prin urmare, pentru ei era necesar să se publice „edictele și ordinele în expresii și cuvinte franțuzești și nu italiene, ca urmare a privilegiilor amintite.”

Spiritul intra-montan. Acest concept — sinteză a idealurilor Val d'Aostei și a regiunilor înconjurătoare — formulat de Episcopul de Aosta, Monseniorul Bailly, constituie răspunsul bisericii din vale (cu vechi și strînse legături cu biserica galică) la pretențiile trimisului Vaticanului la Torino, în 1661. Ca urmare a faptului că Papa considera Dioceza de Aosta ca făcînd parte, atît geografic cît și ecleziastic, din Italia, acesta a pretins enoriașilor un impozit. Monseniorul Bailly a susținut că Ducatul de Aosta „est provincia separata ab aliis provinciis principis nostris”, situată „no citra neque ultra montes sed intra montes” (este o provincie separată de celelalte principale provincii, situată nu dincolo de munți, ci între munți). Aceste principii geografice și legale sînt foarte clare și se va face din nou referire la ele în secolul al XVIII-lea, prin Secretarul celor Trei Stări, Jean-Baptiste de Tillier (1678-1744), care nota: „Aceasta (Val d'Aosta) nu trebuie considerată ca făcînd parte din nici una dintre acele (provincii) ce fac parte din Italia, Piemont sau Savoia, ci ca un stat intra-montan, cu totul separat și independent în problemele seculare și judiciare, guvernat de legi scrise, obiceiuri și datini specifice, datorînd totuși supunere Coroanei Regale de Savoia.” Această declarație, baza statutului special al Val d'Aostei, subliniază mai mult decît orice atitudinea Bisericii, față de care locuitorii văii și-au declarat întotdeauna loialitatea. De-a lungul secolelor, Biserica a jucat un rol cheie în apărarea autonomiei culturale și lingvistice a acestei regiuni și a integrității sale teritoriale și guvernamentale.

Legăturile slăbesc. Pentru regiunea Val d'Aostei, secolul al XVII-lea a însemnat o perioadă de criză. În 1630, ciuma bubonică a decimat populația. În lupta sa împotriva Casei de Savoia, Franța a invadat teritoriul Val d'Aostei în anul 1691 și apoi în anul 1704. În 1720, Ducele de Savoia a devenit Rege al Sardiniei și a accelerat planurile de centralizare, îndreptîndu-și atenția către partea italiană. Pretențiile de „donații” au devenit mult mai imperative, ele fiind o condiție căreia i se subordona respectarea vechilor instituții ale Văii. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, regele Sardiniei, Charles-Emmanuel III, a refuzat să mai respecte libertățile locuitorilor Văii, ignorînd valoarea instituțiilor regionale și subminîndu-i statutul

autonom. Dar locuitorii s-au menținut în spiritul și-n idealul autonomiei și treptat au început să se apere, mai ales din punct de vedere etnic și lingvistic.

Clerul și educația. Clerul din Val d'Aosta a încurajat educația populației încă de la începuturi și a inițiat înființarea de școli în multe cătune, chiar și în vîrf de munte. Timp de multe secole, numărul școlilor rurale din cătune a continuat să crească. Ele se aflau sub autoritatea preotului paroh, și tot el servea uneori ca învățător. Țăranii, convingși de valoarea culturii, au contribuit nemijlocit la conducerea acestor școli, în care învățau aceeași franceză pe care preotul o folosea în timpul predicilor.

Secolul al XIX-lea, un timp al schimbărilor. În 1860, Val d'Aosta s-a separat de Savoia, care a fost anexată Franței, și și-a pierdut o parte din moștenirea culturală și etnică. În anul următor, 1861, cînd a fost proclamat regatul Italiei, Valea a devenit un simplu district al provinciei Torino. Diferența dintre autonomia cu care această provincie era obișnuită și centralismul italian a devenit imediat foarte evidentă.

Luptele pentru autonomie. Locuitorii Văii au reacționat imediat la încercările de centralizare a puterii în mîinile statului italian; au luat ființă numeroase asociații (cum ar fi Liga Val d'Aostei pentru protejarea limbii franceze, fondată în anul 1909), iar revendicările lingvistice s-au alăturat celor administrative.

În anul 1922, opt mii de familii au semnat un document prin care cereau protejarea limbii franceze, dar represiunea fascistă a încercat eradicarea aspirațiilor legitime de autonomie ale locuitorilor regiunii. În 1925, o mișcare pentru acțiune regională, *Tînăra Val d'Aosta*, s-a ridicat în apărarea valorilor morale, sociale și economice ale populației din zonă și și-a exprimat sprijinul pentru ideea esențială potrivit căreia libertatea lingvistică nu poate exista decît în condițiile unei libertăți politice și administrative.

Autonomia. Imediat după prăbușirea fascismului, în 1943, — ca urmare a activității susținute a celor care credeau cu tărie în recîștigarea libertăților pentru oamenii din Val d'Aosta, ca urmare a luptei pentru libertate și pentru drepturile geografice, economice și lingvistice specifice, care fuseseră anterior recunoscute de statul italian —, a fost redactat un Statut Special definitiv, la 26 februarie 1948. Acesta a fost adoptat de către Adunarea Constituantă a Republicii Italiene, conform Constituției Republicii, Articolul 6, care stipulează: „Republica protejează minoritățile lingvistice prin dispoziții speciale.” Prin urmare, Val d'Aosta se bucura simultan atît de o autonomie legislativă, menționată în cadrul legilor Statului, cît și de integrare, determinată, de la caz la caz, pe baza legilor Statului. În unele domenii, puterea legislativă are întîietate în fața competenței regionale. Un comitet coordonator exercită controlul Statului asupra activității din regiune. Este necesar acordul Statului pentru unele dispoziții privind existența legilor administrative (de exemplu, aplicarea legii bilingvismului în toate școlile și adaptarea programelor școlare la situația locală, art. 39 și art. 40).

Organele guvernamentale ale regiunii. Consiliul Văii, constituit din 35 de consilieri aleși prin sufragiu universal, deține puterea legislativă. Președintele

Guvernului Regional, care este ales de către Consiliu, are de asemenea toate prerogativele unui prefect.

Guvernul Regional, format din opt asesori numiți de Președinte și aprobați de Consiliul Văii, deține puterea executivă, alături de Președinte.

Recunoașterea oficială a drepturilor lingvistice. Dreptul locuitorilor din Val d'Aosta de a folosi limba franceză și de a beneficia de educație bilingvă este recunoscut prin trei articole de bază ale Statutului Special. Primul dintre acestea, articolul 38, așează limba franceză pe poziții egale cu cea italiană. Actele publice pot fi scrise în oricare dintre aceste limbi, cu excepția dispozițiilor cu valoare de lege, care trebuie scrise în italiană. Întrucât ambele limbi sînt considerate oficiale, trebuie să se aloce timp egal învățămîntului în fiecare limbă, la toate nivelurile, de la grădiniță pînă la învățămîntul universitar (art.39). Alți factori importanți pentru educația bilingvă în regiune includ posibilitatea folosirii limbii franceze și în învățămîntul profesional al subiecților și, în sfîrșit, dreptul de a adapta conținutul, metodele și programele de învățămînt ale Statului la cerințele sociale, lingvistice și culturale ale regiunii. Pînă acum, aceste criterii educaționale au fost aplicate cu succes în grădinițe și în școli primare. Au fost de asemenea experimentate în ciclul gimnazial și la nivel universitar. Folosirea limbii franceze ca bază de studiu este o condiție fundamentală pentru realizarea unui activ și echilibrat bilingvism.

Adaptarea programelor Statului la cerințele sociale și culturale ale regiunii a devenit o condiție la fel de necesară pentru afirmarea și întărirea identității lingvistice și culturale a populației Val d'Aostei. O recentă completare (din 1993) a Statutului Special al Val d'Aostei (art. 40), adoptată de către Parlamentul Republicii, permite predarea limbii germane în grădinițele, școlile primare și gimnaziale din cadrul comunităților vorbitoare de germană din Upper Lys Valle (comunele: Issime, Gressoney-Saint Jean, Gressoney-La-Trinité). Prin urmare, în aceste școli, învățămîntul este trilingv: în italiană, în franceză și în germană. Din 1993, învățămîntul e, de asemenea, multilingv în toate școlile gimnaziale din regiune (elevi între 12-14 ani), unde se predă și engleza, pe lîngă franceză și italiană. Personalul didactic este angajat pe criterii regionale, iar procesul de recrutare este competițional, incluzînd un test de cunoaștere perfectă a limbii franceze. Testele de bacalaureat pot fi date atît în italiană cît și în franceză; acest drept e recunoscut de către Curtea Constituțională.

Prin urmare, Statutul Special al Val d'Aostei asigură folosirea limbii franceze pe picior de egalitate cu cea italiană. Întrucît și pentru alte situații constituționale Statul Italian dispune de un regim bazat pe recunoașterea comunităților lingvistice și pe posibilitatea folosirii a două limbi în arealul vieții publice, în Val d'Aosta administrația regională sau oricare alt cetățean poate alege să folosească una sau cealaltă limbă (decizia Curții Constituționale Italiene nr.156 din 11 decembrie 1969). Aceasta este o situație de bilingvism complet.

Pax Lingvis, un proiect european. Ca urmare a unei bogate și complexe experiențe a educației bilingve și multilingve, comunitatea din Val d'Aosta simte o

nevoie irepresibilă să-și compare experiența educațională cu rezultatele obținute în același domeniu de către alte comunități și țări bilingve și multilingve din Europa. În acest scop, în aprilie 1993, la cererea asociației internaționale *Le Monde Bilingue*, Consiliul Regional al Val d'Aostei a adoptat o lege regională privind demararea unui program purtând titlul semnificativ: *Pax Lingvis*.

Acesta este deschis colaborării tuturor europenilor (instituții de cercetare naționale, regionale sau locale, politice și administrative, politicieni, oameni de știință, profesori etc.) interesați de problemele educației multilingve.

Scopul programului este acela de a promova schimbul de experiență, de a defini și implementa proiecte de cercetare și studii, precum și de a dezvolta o strânsă colaborare, necesară în răspândirea și implementarea multilingvismului.

Toate acestea fac parte dintr-o strategie concretă de educație, de înțelegere, cooperare și solidaritate între popoare și indivizi.

O regiune multilingvă. Spiritul intra-montan al Val d'Aostei, precum și frecvențele contacte dintre această vale și țările învecinate au favorizat formarea caracterului său etnic și lingvistic. De-a lungul secolelor, populația văii a avut întotdeauna contacte directe cu francezii, elvețienii și piemontezii și, deoarece valea face parte din zona vorbitoare de limbă franceză, populația acesteia folosește un dialect franco-provensal. Este vorba despre un dialect românesc care are caracteristici fonetice și structurale apropiate de ambele grupuri dialectale: „oil” și „oc”. Până în secolul trecut, dialectul franco-provensal era răspândit în Alpii Vestici (Franța, Elveția și regiunea piemonteză a Italiei). Astăzi, în Val d'Aosta, mai mult de 70.000 de persoane vorbesc fluent un dialect având un vocabular și o pronunție inconsistente. În mare parte e bazat pe cuvinte arhaice sau cu influențe din vorbirea specifică în Savoia, Valais sau Piemont. În general, limbajul în valea joasă a suferit influențe piemonteze, în timp ce în valea mai înaltă există multe urme lingvistice de adaptare a cuvintelor franceze. Fenomenele contemporane, precum mobilitatea geografică și socială, imigrarea masivă și răspândirea mass-media nu au prea subminat obiceiurile lingvistice, adânc înrădăcinate în familiile din Val d'Aosta. Dialectul continuă să fie punctul central în jurul căruia se învîrte identitatea populației și sentimentul de apartenență. Trebuie menționat faptul că persoanele vorbitoare de dialect sînt mai mult concentrate în munți. Cu toate acestea, sînt vorbitori de dialect și chiar de piemonteză atît în Aosta cît și în cîmpie. Comercianții din regiunea Piemont au introdus dialectul lor în valea centrală, în special între Pont-St.Martin și Aosta.

Dialectul germanic. În valea de jos, la poalele Muntelui Rosa (orografic, în stînga râului Dora Baltea), trei comune din Valea Lys formează o insulă germanică, în care se vorbește dialectul *walser*, o minoritate lingvistică în sînul unei alte minorități. Este vorba despre comunele Issime, Gressoney-Saint Jean și Gressoney-La-Trinité, locuite de o colonie de etnie și limbă germană, ce numără aproximativ 1000 de persoane. Originea acestei colonii datează din secolul al XVIII-lea, cînd unii dintre acești coloniști au traversat regiunea muntoasă înaltă Valais și au coborît coasta

italiană a Muntelui Rosa pînă în Val d'Aosta, în timp ce alții s-au dispersat în Alpii Vestici și Centrali, de la Monte Rosa la Tirol. Cauzele venirii lor în valea Gressoney nu sînt prea clare. Ajunși în această regiune, au găsit probabil nelocuite văile Ayas și Gressoney și s-au stabilit, pur și simplu, aici. O altă ipoteză ar fi aceea potrivit căreia Episcopul de Sion, care își exercita jurisdicția în Gressoney, a trimis coloniști din Valais la începutul secolului al XVIII-lea pentru a da cea mai bună folosință acestor pămînturi. În orice caz, în valea Ayas, singurele urme germanice se regăsesc în denumirea unor localități, în timp ce în valea Lys influența germanică este vie și pregnantă. Idioma alemanic, sau *Tisch*, este folosit de grupul *Walserisch* originar din Valais și este diferit de la un sat la altul. Dialectul *issime* (*Toitsu*) este mai vechi, deoarece migrația a avut loc înainte; de fapt, cîțiva dintre acești locuitori, zidari iscusiți, au emigrat în Franța și n-au prea avut contacte cu vorbitorii de germană. În plus, acolo doar franceza este învățată în școli. Spre deosebire de aceștia, locuitorii din valea Gressoney, la origine țărani, iar apoi comercianți de lînă, bumbac, mătase și pînză, au continuat să mențină contactele cu vorbitorii de germană din Elveția și Germania. În această comunitate, ca de altfel oriunde altundeva în Val d'Aosta, școala a avut întotdeauna un rol foarte activ în păstrarea limbii materne a locuitorilor. Cei din comuna Gaby, situată între Issime și Gressoney-St Jean, au vrut să păstreze tradiția francezei; ei au vorbit întotdeauna franceza sau idiomul romans. Totuși, în cîteva mici văi alăturate comunei Gaby, spre nord, se pot întîlni încă denumiri germane. Pe deasupra, grupul walser a reușit să-și păstreze tradițiile și folclorul, precum și influențele din arhitectura germană, datorită Elveției și Tirolului. Legea constituțională (nr.2 din 23 septembrie 1992, art.2, menționat mai sus) a introdus un articol - nr.40 - , în Statutul Val d'Aostei, conform căruia „Populația vorbitoare de germană din comunele din Valea Lys, menționată de legea regională, are dreptul să-și protejeze caracteristicile și tradițiile culturale și lingvistice. Populației la care ne-am referit în primul paragraf i se garantează predarea în limba germană în școli, aceasta constituind o necesitate de adaptare la nevoile locale.” Recent a fost înființat un organism subordonat autorității publice, Communauté de Montagne no.8, care are funcții administrative, organizatorice și operaționale pentru cele trei comune; el răspunde de dezvoltarea economică și socială a zonei.

Limba franceză: perspectiva istorică. Începînd cu perioada galo-romană, locuitorii regiunii au vorbit limba latină vulgară, din care a derivat limba romanică. În secolul al VI-lea, Val d'Aosta a fost inclusă în Regatul Franc al Burgundiei, fapt care a sporit influența lingvistică a variantei nordice a vechii limbi galice. În secolul al IX-lea, franco-provensala, un amestec de franceză veche și provensală, s-a afirmat, și apoi a ajuns în contact cu dialectul *oil* care s-a răspîndit în paralel cu creșterea expansiunii dinastiei capetiene, în secolul al XII-lea. Franciana a devenit dominantă și, întinzîndu-se peste Alpi, a pătruns în statul Savoia și, în consecință, și în regiunea

vasală, Val d'Aosta. Actele oficiale erau întotdeauna redactate în latină, pe când franceza se răspîndea în rîndul nobililor și trubadurilor. Un rol deosebit în promovarea limbii franceze l-au avut clericii, în vreme ce populația vorbea în dialect. În secolul al XIV-lea, locuitorii Val d'Aostei au început să învețe imnuri religioase în limba franceză, pe care le alternau cu cîntece tradiționale în latină. În anul 1561, oficialitățile franceze au înlocuit latina din toate actele publice (prin Edictul lui Emmanuel-Philibert, duce de Savoia, care urma Ordonanței instituite de Francisc I., din 1539).

Bilingvismul franceză-dialect franco-provensal a dăinuit în Val d'Aosta pînă în secolul al XIX-lea. Odată cu unificarea italiană din 1861, încercările de „italienizare” au fost legate de pretențiile lingvistice care aveau să se transforme în pretenții politice și administrative după primul război mondial. Locuitorii au acceptat impunerea limbii italiene dar au cerut protejarea tradițiilor lor și dreptul de folosire a limbii materne - franceza. În 1897, limba franceză a dispărut din tribunale, și, după numeroase schimbări succesive, restricții și interdicții, ea aproape că a dispărut și din învățămînt.

Momentul de cotitură a survenit în 1884, odată cu crearea primei școli bilingve. Acest pas s-a bazat pe decizia prefectului, care a hotărît că planificările școlilor primare ar trebui împărțite în două părți egale, destinate atît studiului în limba franceză cît și celui în limba italiană.

Regimul fascist a interzis folosirea limbii franceze, la începutul secolului al XX-lea, și a încercat să promoveze imigrarea în vale a vorbitorilor de limbă italiană, precum și emigrarea vorbitorilor de limba franceză în afara Val d'Aostei. Centralizarea politică și administrativă a condus la o încercare de asimilare a minorităților lingvistice, în diverse domenii: toponimiile franceze, limba autorității ecleziastice, toate nivelele de învățămînt, ziare, reviste și epitafuri pe monumentele funerare. Oricum, în ciuda acestor lupte, a italianizării forțate, a conflictelor culturale și sociale și a tot felul de alte atacuri, folosirea limbii franceze a continuat în toate arealele: școli, biserici, în viața publică, în cea cotidiană. Limba franceză s-a răspîndit în teritoriu; aproape toată lumea, cu excepția cîtorva imigranți, cunoaște și vorbește fluent franceza. Aproape toți locuitorii Val d'Aostei consideră folosirea limbii franceze ca fiind o moștenire de tradiție și istorie și o situație extrem de norocoasă, întrucît aceasta permite nu doar un contact ușor cu vechile neamuri - francezii și elvețienii -, dar ea va constitui și un important atu pentru a se putea trăi în Europa, în viitor, ca și pentru promovarea integrării cetățenilor *non-EU*, vorbitori de limba franceză. Trebuie menționat, de asemenea, faptul că Regiunea Autonomă este sensibilă la nevoia de deschidere a Văii către relațiile internaționale, motiv pentru care aceasta participă la inițiative precum „Communauté de travail des Alpes Occidentales” și Comitetul Regiunilor Europei.

Folosirea limbii franceze. Iată domeniile de competență, scrise și orale:

— învățămînt preșcolar, învățămînt primar, gimnazial, liceal: folosită de cei mai mulți dintre directori, profesori și personal administrativ;

— administrație publică: folosită de membrii conducerii regionale, de cei mai mulți dintre consilierii regionali și de o bună parte dintre oficiali;

— presă: în Aosta apare un cotidian numit *Le Peuple Valdostain* — organ de informare a mișcării autonomiste *Union Valdostaine* - și se poate cumpăra ziarul imigranților din Val d'Aosta, chiar la Paris, *La Vallée d'Aosta*. Aici se pot procura cele mai importante cotidiene și săptămânale din Franța și din Elveția; sînt de asemenea publicate articole în franceză în cele mai mari săptămânale din Val d'Aosta, *La Valle Notizie* și *Le Moniteur, Il Corriere della Valle* și *Il Corsivo*;

— radio: cîteva programe săptămânale; știri cotidiene în limba franceză;

— televiziune: Legea nr. 103 din 14 aprilie 1975 a cerut companiilor concesionare de televiziune să programeze emisiuni în limba franceză. Programele televiziunii RAI-3 regională, pentru Val d'Aosta, alocă cel puțin un spațiu pe săptămînă, în franceză, deja de mulți ani: reportaje în limba franceză în cadrul știrilor de seară, pe RAI-3, stația locală;

— viața socială: în relațiile dintre locuitorii „băștinași” și în cadrul familiilor bilingve, italo-franceze, dar și în sectoarele comerciale și turistice;

— activitatea comercială: folosită în special de către membrii grupurilor autonomiste, în timpul sesiunilor Consiliului Regional, ale consiliilor comunale, în discursuri și mitinguri electorale;

— activitatea culturală: congrese, expoziții, prezentări de carte, teatre, cîntece corale, conferințe.

Folosirea franco-provensalei. Locuitorii Val d'Aostei vorbesc franco-provensala (este vorba în principal de o competență orală) în următoarele domenii:

— în învățămîntul preșcolar, în învățămîntul primar și gimnazial: profesorii și elevii, familiile și școala colaborează în a revela copiilor valorile limbii lor;

— administrație publică: membrii Guvernului și, în general, oficialii originari din Val d'Aosta;

— radio și televiziune: în timpul programelor avînd ca temă cele mai răspîndite aspecte ale tradițiilor locale populare, precum și cele religioase și culturale - cîntece, poezii, teatru;

— viața socială: relațiile dintre oameni, în special în zonele rurale - franco-provensala în partea de sus și de mijloc a Văii; în partea de jos a văii centrale, piemonteza coexistă cu franco-provensala;

— activități culturale: cercetarea și concursurile de vorbire etnologică sînt organizate în fiecare an în diferite tipuri de școli; franco-provensala se bucură, de asemenea, de un loc important în cadrul evenimentelor artistice, inclusiv teatrul popular, și mai ales în concursurile corale la nivel regional.

Folosirea dialectelor *titsch* și *toitschu*. În Valea Gressoney, unde se vorbește germana, grupul *walser* se exprimă în limbajul local (oral și în scris) în următoarele domenii:

— în învățământul preșcolar, în școli primare și gimnaziale: profesorii nativi și elevii. O oră de germană pe săptămână este predată tuturor elevilor;

— în administrația publică: în consiliul orașenesc;

— în viața socială: în relațiile dintre nativi, în sectoarele comercial și turistic;

— în activitățile culturale: conferințe, concerte, festivaluri.

Folosirea limbii italiene. Limba italiană a fost vorbită de toți locuitorii din Val d'Aosta timp de 60 de ani, ca urmare a industrializării regiunii, a imigrării masive a muncitorilor și a aducerii de oficiali ai Statului din regiunile unde se vorbea italiana. Un alt factor de răspândire a limbii italiene este creșterea numărului de căsătorii mixte. În această situație, membrul italian al familiei își păstrează deseori limba natală, dar îi este simplu să învețe franco-provensala și franceza vorbită de partenerul de viață. Dacă familia conține și vorbitori vîrstnici de franceză, acest fapt promovează bilingvismul și, cîteodată, chiar trilingvismul, la copii. Preoții celebrează în mod curent slujba în biserici atît în italiană cît și în franceză, mai ales în unele sate, pe cînd cea mai mare parte a imnurilor se cîntă în franceză. Locuitorii din Gressoney, cu vechi tradiții catolice, încă de la stabilirea lor în Val d'Aosta, dinainte de Reformă, asistă întotdeauna la messa în limba germană, conform tradiției din Vale, care a dăinuit pînă la începutul secolului XX. Mai apoi, preoții au început să prefere limba italiană. Cu ocazia prezentării unei cărți de cîntece unor familii, în anul 1992, s-a celebrat o mare slujbă ecumenică, multilingvă, în biserica din Issime, în franceză, germană și în dialect germanic.

Bilingvismul și școlile. Natura specială a sistemului școlar din Val d'Aosta este strîns legată de folosirea și protejarea limbii franceze.

Regiunea are două tipuri de competență legislativă în ce privește sistemul școlar: primară sau privind exclusiv instrucția tehnică și profesională; integrarea și aplicarea legilor Statului la învățământul preșcolar, primar și gimnazial, incluzînd institutele și liceele de artă.

Obiectivul educației bilingve este acela de a conferi limbii franceze o funcție capitală în defînirea identității etnice și lingvistice a populației din Val d'Aosta. Diferitele nivele de școlarizare au obiective diferite, dar scopul este unic. De la învățământul preșcolar și pînă la cel mai înalt nivel educațional, egalitatea dintre cele două limbi este esențială și planificată. Pe durata învățămîntului preșcolar, însușirea celor două limbi se face oral, simultan și paralel.

În școlile primare, cele două limbi se învață prin scris și citit. E de o importanță fundamentală ca toți elevii să fie capabili să-și aprofundeze experiența propriului mediu încojurător și să dezvolte relații interpersonale și sociale, cunoștințe logice, științifice și istorice, să-și îmbogățească cunoașterea structurilor logice ale limbajului propriu, direcția evoluției sale în timp, valoarea originilor și a legăturilor culturale, și toate acestea pentru a fi demni de moștenirea culturală a Val d'Aostei și pentru a o putea afirma în fața tuturor vorbitorilor de franceză și a lumii europene.

În învățământul gimnazial și în formele superioare de învățământ se adâncesc studiile privind istoria, cultura, societatea și economia Val d'Aostei.

Cultura bilingvă. Legea regională nr. 89, din 21 decembrie 1993, reglementează inițiativele și acțiunile de promovare a culturii și științei din Val d'Aosta. Primul articol stipulează: „cu scopul de a încuraja dezvoltarea culturală a oamenilor din Val d'Aosta, regiunea va trebui să producă ad-hoc inițiative și acțiuni în acord cu modalitățile și limitele propuse de prezenta lege și în respectul bilingvismului prezent în Val d'Aosta.”

Inițiativele ce vor fi propuse se adoptă după deliberarea guvernului regional și se aplică de Autoritatea Publică Educațională, și acestea sînt:

- organizarea de congrese, colocvii, seminarii, conferințe și dezbateri;
- promovarea de bilanțuri, cercetări, studii și alte inițiative culturale, științifice, pedagogice și etnografice;
- promovarea și răspîndirea franco-provensalei și a dialectului *walserisch* ;
- organizarea și promovarea unor programe, proiecte și activități pentru a sprijini educația bilingvă, săptămîni de schi și alte activități extra-curriculare menite să îmbunătățească cunoașterea situației culturale, geografice, economice și sociale a regiunii;
- organizarea unor serii de evenimente, de obicei ca parte a unor „sesiuni culturale” și presupunînd o varietate de spectacole de teatru, muzică, cinema și dans.(art.2)

Asociații și instituții recunoscute de Legea Regională

Există multe astfel de instituții, care sînt foarte active și funcționează pentru a proteja tradițiile, cultura și pentru a răspîndi limba franceză și dialectele:

- SERVICES CULTURELS, în subordinea Autorității Educației Publice;
- BUREAU RÉGIONAL POUR L'ÉTHNOLOGIE ET LA LINGUISTIQUE: promovează, dezvoltă și coordonează cercetări etnografice și lingvistice pe teritoriul Val d'Aostei;
- ACADÉMIE DE SAINT-ANSELME: protejează tradițiile religioase și civile precum și moștenirea lingvistică și culturală din teritoriu;
- ASSOCIATION VALDOTAINE DES ARCHIVES SONORES: colectează toate înregistrările sonore referitoare la situația din Val d'Aosta;
- CENTRE D'ÉTUDES FRANCO-PROVENÇALES: promovează studierea și cercetarea dialectelor vorbite în Vale, precum și etnologia Văii d'Aosta; elaborează un atlas al dialectelor. În fiecare an, Centrul organizează o competiție școlară pe tema dialectelor (Concursul Cerlogne), în colaborare cu Autoritatea Educației Publice, cu scopul de a păstra cu grijă și de a promova folosirea franco-provensalei; promovează cercetarea documentelor etnografice și lingvistice și îi încurajează pe educatori în ajutorul pe care aceștia îl dau elevilor pentru însușirea unei înțelegeri mai depline a situației lingvistice din Val d'Aosta, prin activități interdisciplinare cum ar fi studiul în teritoriu și alcătuirea arhivelor;

— CENTRE D'ÉTUDES ET DE CULTURE WALSER DE LA VALLÉE D'AOSTE: promovează cercetarea, conservarea și răspîndirea dialectului *walsler* ;

— FÉDÉRATION VALDOTAINE DU THÉÂTRE POPULAIRE: promovează și răspîndește activitatea teatrală ca mijloc de exprimare culturală populară;

— INSTITUT VALDOTAIN DE LA CULTURE: promovează cunoașterea și mai aprofundată a dezvoltării civilizației din Val d'Aosta;

— SOCIÉTÉ DE LA FLORE VALDOTAINE: studiază și răspîndește cunoștințe despre științele naturii și geografia fizică, apără și conservă mediul înconjurător și peisajul rural;

— SOCIÉTÉ VALDOTAINE DE PRÉHISTOIRE ET D'ARCHÉOLOGIE: cercetează, studiază, conservă și înfrumusețează monumentele preistorice și protoistorice din Val d'Aosta;

— INSTITUT HISTORIQUE DE LA RÉSISTANCE EN VALLÉE D'AOSTE: încearcă să adune documentele cele mai complete cu putință privind mișcarea de rezistență din Val d'Aosta, promovînd cunoașterea și studierea acestui fenomen prin intermediul cercetării, al publicațiilor, al congreselor și al altor inițiative. □

BIBLIOGRAFIE

- R. Barbagallo, *La Regione Valle d'Aosta*, Milano, 1986.
Centro Studi e Cultura Walser, Gressoney e Issime, *I walsler in Valle d'Aosta*, Aosta, 1985.
A. Cerutti, *Le pays de la Doire*, Aoste, 1971.
L. Colliard, *Précis d'histoire valdotaine*, Aoste, 1980.
B. Janin, *Le Val d'Aoste. Tradition et renouveau*, 4th edition, Aoste, 1991.
G. Pezzoli, *Droit linguistique et éducation bilingue au Val d'Aoste*, Aoste, 1983.
P. Thiebat, *Une région alpine intramontane. La Vallée d'Aoste*, Chambéry, 1982.

Traducere de Ioana-Maria Cistelean

Ana Maria TRAVERSA este profesoară de limbă și civilizație franceză la Liceul Pont-Saint-Martin (Val d'Aosta) și membră a grupului de lucru pentru Proiectul European Pax Linguis.

Anna Maria Traversa, **The Vallée d'Aoste - a range of resources**, publicat de The European Bureau for Lesser Used Languages în 1994, preluat cu permisiunea editurii.